

Ks. Kazimierz Hawluk
Lwów

Listy społeczne i dzieła świętego arcybiskupa Lwowa Józefa Bilczewskiego*

Człowiekiem, który przed stu laty odważnie podjął wezwanie, stając na czele lwowskiej archidiecezji w trudnych latach jej doświadczeń, był abp Józef Bilczewski. Troskę o część Chrystusowej Owczarni miał rozłożyć nad wiernymi jednej z największych archidiecezji, podzielonej rozbiorami, wśród wiernych wielu narodowości i trzech obrządków katolickich. Obejmując archidiecezję lwowską, przedstawił bardzo jasny program duszpasterski, który zamknął w słowach:

Oddanie się całopalne za sprawę Kościoła świętego. Całym swoim życiem naśladował Chrystusa. Przyjął za swoje Jego słowa: „Bo i Syn Człowieczy nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz żeby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu” (Mk 10, 45)¹.

Program swej posługi sprecyzował w liście pasterskim, obejmując stolicę arcybiskupią we Lwowie:

Mamy być w ciągłej styczności ze społeczeństwem, poznać jego iluzje i choroby, potrzeby i błędy, i z całą miłością ewangelicznego Samarytani-

* Fragment pracy magisterskiej pt. *Święty arcybiskup Józef Bilczewski jako działacz i myśliciel społeczny*, obronionej na Wydziale Teologicznym PAT w 2007 r.

¹ J. Bilczewski, *List pasterski do duchowieństwa archidiecezji w dniu konsekracji i intronizacji*, [w:] tenże, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. 1, Lwów–Kraków 2005, s. 16–17.

na leczyć je szczepieniem cnót chrześcijańskich, tego jedyne go środka i sposobu wszelkiej naprawy w porządku fizycznym i moralnym²

Publicznie ślubował Bogu, że pragnie poświęcić wszystkie siły szerzeniu Chrystusowego Królestwa i w ten sposób odrodzeniu społeczeństwa na zasadach Ewangelii.

Złożona sytuacja społeczna, gospodarcza, narodowościowa i religijna sprawiała, że kierowanie tak dużą archidiecezją nie było łatwe i wymagało od jej pasterza niezwykle hartu ducha i mocnej wiary, zakorzenionej w osobistym kontakcie z Bogiem. Arcybiskupa Józefa Bilczewskiego wyróżniała ogromna dobroć serca, wyrozumiałość, pokora, pobożność, pracowitość i gorliwość duszpasterska, które płynęły z wielkiej miłości Boga i bliźniego. Dzięki działalności społecznej, duszpasterskiej, organizacyjnej, ewangelizacyjnej, a także zaangażowaniu się w wydarzenia ówczesnego świata i Kościoła, zajął wysoką pozycję wśród hierarchów kościelnych, ale też i wśród działaczy społecznych.

Szczególną formą posługi abp. Józefa Bilczewskiego były listy pasterskie i odezwy kierowane do kapłanów i wiernych archidiecezji lwowskiej. Podejmował w nich aktualne problemy wiary i moralności oraz bieżące sprawy społeczne. Uczył miłości do Kościoła katolickiego i Ojca Świętego. W sprawach społecznych opowiadał się zawsze po stronie ludu i ubogich. Nauczał, że fundamentem życia społecznego powinna być sprawiedliwość dopełniona przez miłość chrześcijańską. Przypominał o konieczności zachowania Bożych przykazań i wzajemnej miłości. Wrażliwy na sprawy społeczne, sprawy rodziny i młodzieży, odważnie proponował rozwiązywanie trudności w oparciu o przykazania miłości Boga i bliźniego. Był orędownikiem jedności, zgody i pokoju.

Sylwetkę abp. Józefa Bilczewskiego na nowo odsłonił dla Kościoła Sługa Boży papież Jan Paweł II. Dokonał tego we Lwowie 26 czerwca 2001 roku, beatyfikując abp. Józefa Bilczewskiego podczas swojej wizyty na Ukrainie. W homilii wówczas podkreślił: W szczególnie trudnym okresie pierwszej wojny światowej nowy Błogosławiony dał się poznać jako żywa ikona Dobrego Pasterza, zawsze gotów nieść otuchę swoim

² Tamże.

wiernym i wspierać ich natchnionymi słowami, pełnymi życzliwości³. Zachęcił do naśladowania:

Wy, którzy na różne sposoby pełnicie szczególną posługę na rzecz Ewangelii, winniście tak jak on czynić wszystko, co możliwe, aby dzięki waszemu świadectwu każdy człowiek, niezależnie od wieku, pochodzenia, wykształcenia i statusu społecznego, czuł w głębi serca, że jest miłowany przez Boga⁴.

Ojciec Święty Benedykt XVI kanonizując abp. Józefa Bilczewskiego, 23 października 2005 roku na placu św. Piotra w Rzymie, kontynuował rozpoczęte dzieło swojego poprzednika. Ukazując wagę jego postaci dla całego Kościoła powszechnego papież podkreślił:

Dogłębna znajomość teologii, wiary i pobożności eucharystycznej Józefa Bilczewskiego sprawiły, że stał się on przykładem dla księży i świadkiem wiary dla wszystkich chrześcijan⁵.

Święty abp. Józef Bilczewski zasłynął jako działacz i myśliciel społeczny. Wspierał duchowo lub materialnie wszystkie ważniejsze dzieła powstające w powierzonych mu archidiecezji lwowskiej. Zasłynął ze swego zaangażowania społecznego, starając się o rozwój oświaty katolickiej i narodowej, zakładając szkoły, czytelnie, biblioteki, ochronki, mobilizując też do tworzenia kółek rolniczych, kas zapomogowo-pożyczkowych. Z jego inicjatywy ukazywały się nowe tytuły prasy katolickiej. Sprowadził do archidiecezji lwowskiej nowe zakony zajmujące się pracą charytatywną i oświatową.

Podjął dzieło budowy świątyń parafialnych i kaplic filialnych, a także rozbudowy sieci parafialnej w całej archidiecezji lwowskiej. Obejmując rządy, miał 254 kościołów filialnych i kaplic, a umierając zostawił 582 kościołów filialnych i kaplic⁶. Owocem konsekwentnej pracy na tym obszarze były 328 kościoły i kaplice wybudowane w archidiecezji w czasie

³ В.а., Вітаю тебе Україно! Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла ІІ в 23–27 червня 2001 року, промови і проповіді, Вісник Стрийської Єпархії УГКЦ, «Свічадо», 2001, спеціальний випуск, s. 64.

⁴ Por. tamże.

⁵ В.а., *Eucharystia źródłem świętości*, „Radość Wiary” 2005, nr 11, s. 4.

⁶ Por. M. Tarnawski, *Arcybiskup Józef Bilczewski – Metropolita Lwowski 1860–1923*, Wrocław 1977, s. 37.

jego posługi. W ten sposób liczba parafii z 223 wzrosła do 261, natomiast kościołów rektoralnych i kaplic publicznych z 39 do 135⁷

Troszczył się nie tylko o budowę nowych świątyń, ale też starał się o wzrost powołań kapłańskich. Uzyskał dotacje ministerialne dla 140 kandydatów do stanu duchownego, dzięki czemu szeregi duchowieństwa znacznie się pomnożyły⁸. Liczba kapłanów diecezjalnych wzrosła z 502 w 1900 roku do 702 w 1914 roku i 646 w 1924 roku bez Bukowiny⁹

Popierał akcje zakładania domów zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich na terenie archidiecezji. W latach jego rządów przybyło 6 nowych zgromadzeń męskich oraz 7 żeńskich¹⁰

W 1902 roku na terenie archidiecezji lwowskiej pracowało 10 męskich wspólnot zakonnych: albertyni, bernardyni, dominikanie, jezuita, franciszkanie konwentualni, kapucyni, karmelici dawnej obserwy, misjonarze, reformaci i zmartwychwstańcy. W ich posiadaniu było 40 klasztorów, w których przebywało 387 zakonników: 198 kapłanów, 48 kleryków i 141 braci zakonnych¹¹. W 1914 roku na terenie archidiecezji było 465 zakonników z 55 domami zakonnymi. W latach rządów abp. Bilczewskiego na terenie archidiecezji osiedlili się bracia szkolni, michalicy, pallotyni, redemptoryści, saletyni, salezjanie i salezjanie oblaci¹².

Wspólnoty zakonne żeńskie były liczniejsze. W 1902 roku w 137 domach zakonnych przynależących do 14 wspólnot (benedyktynki, benedyktynki sakramentki, boromeuszki, dominikanki, felicjanki, franciszkanki od wieczystej adoracji, józefitki, karmelitanki, niepokalanki, siostry Sacré Coeur, siostry Opatrzności Bożej, siostry Rodziny Maryi,

⁷ J. Machniak, *Abp Józef Bilczewski pasterz Kościoła lwowskiego*, seria: *Święci wśród nas*, Kraków 2001, s. 27.

⁸ J. Wołczański, *Biogram i bibliografia prac drukowanych błogosławionego Józefa Bilczewskiego za lata 1888–1929*, [w:] *Błogosławiony Józef Bilczewski Arcybiskup Metropolita Lwowski obrządku łacińskiego*, red. J. Dybiec, Ł. Kamykowski, A. Kubiś, Kraków 2003, s. 18.

⁹ Por. B. Kumor, *Organizacja terytorialna archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego w latach 1900–1924*, [w:] *Błogosławiony Józef Bilczewski...*, dz. cyt., s. 93.

¹⁰ J. Wołczański, *Biogram...*, dz. cyt., s. 18.

¹¹ J. Marecki, *Rzymskokatolickie zakony i zgromadzenia zakonne w archidiecezji lwowskiej w latach pasterskiej postugi arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, [w:] *Błogosławiony Józef Bilczewski...*, dz. cyt., s. 107

¹² Por. tamże, s. 110–111.

służebniczki starowiejskie i szarytki) przebywało 1121 sióstr zakonnych¹³ W 1914 roku były na terenie archidiecezji lwowskiej 33 żeńskie zakony i zgromadzenia. W 264 domach zakonnych przebywało 1540 sióstr zakonnych. Swoje domy otwały nowe zgromadzenia żeńskie: nazaretanki, oblubienice św. Józefa, siostry Notre Dame, serafitki, sercanki, służebniczki dębickie i urszulanki¹⁴. Ich praca duszpasterska na wsi i w środowiskach robotniczych prowadziła do ożywienia życia, do aktywności religijnej, społecznej, oświatowej, opiekuńczej, patriotycznej, kulturalnej i charytatywnej.

Poucządzając o katolickich zasadach życia społecznego, abp Bilczewski zachęcał robotników do zrzeszania się w stowarzyszeniach zawodowych. Angażował się w sprawy społeczne i szukał konkretnych sposobów ich rozwiązania. Na pierwszym miejscu wśród spraw społecznych stawiał problem analfabetyzmu i wykształcenia. Rozwiązanie widział w zakładaniu szkół publicznych, szczególnie na wsiach. Tę ideę wniósł na obrady rządu galicyjskiego. Popierał tworzenie w parafiach czytelni i bibliotek publicznych, ochronek dla biednych dzieci. W 1913 roku było w archidiecezji 140 ochronek, w których dzieci wiejskie i robotnicze poznawały katechizm i uczyły się czytać oraz pisać¹⁵.

Arcybiskup Bilczewski aktywnie włączył się w nurt katolickiej akcji społecznej. Popierał chrześcijańskie stowarzyszenia robotnicze i organizacje katolicko-społeczne, wnosząc dla nich w 1911 roku „Dom Katolicki” we Lwowie¹⁶. Znalazły w nim swoje miejsce katolickie organizacje robotnicze, konwikt dla młodzieży rolniczej, Stowarzyszenie Opieki nad Czeladnikami im. św. Stanisława Kostki, Sekretariat Ludowy, Unia Katolicko-Społeczna. Popierał stowarzyszenia robotnicze: „Przyjaźń” i „Jedność”, Stowarzyszenie Służących Chrześcijańskich św. Zyty. Z jego inicjatywy w 1903 roku powstało Stowarzyszenie Szwaczek pod patronatem św. Józefa. W parafiach zachęcał do tworzenia chórów parafialnych, Kółek Różańcowych i Solidacji Mariańskiej. Organizacje katolickie i katolicko-społeczne miały pomagać w rozwiązywaniu trudnych

¹³ Por. tamże, s. 112.

¹⁴ Por. tamże.

¹⁵ J. Machniak, *Abp Józef Bilczewski...*, dz. cyt., s. 54.

¹⁶ Por. J. Wolczański, *Biogram...*, dz. cyt., s. 19.

problemów bezrobocia i w podnoszeniu poziomu szkolnictwa i kultury. W tej pracy szczególnie aktywne były: Konferencje św. Wincentego à Paulo, Organizacja Kobiet Katolickich, Stowarzyszenie Piotra Skargi, Trzeci Zakon Franciszkański¹⁷

Powolał w 1912 roku do życia Związek Katolicko-Społeczny z Sekretariatem Katolickim we Lwowie, jako organem wykonawczym, w celu jednolitej organizacji katolików dla wspólnej obrony interesów religijnych, kulturalnych i ekonomicznych¹⁸.

Współ z bp. J. S. Pelczarem i ks. J. Teodorowiczem założył w 1900 roku dziennik o programie chrześcijańsko-społecznym „Przedświt” oraz animował powstanie, w 1903 roku, pisma adresowanego do katolickich warstw ludowych „Gazeta Niedzielną”, która miała dodatek „Nauka Wiary”¹⁹

Aby osłabić i ograniczyć wpływ szkodliwych pism na umysły i dusze wiernych, przyłączył się do inicjatywy powołania do życia czasopism katolickich, wśród których znalazły się: „Dziennik Narodowy” „Jedność”, „Ruch Katolicki”, „Niewiasta Polska”, „Anioł Stróż”²⁰

Troszczył się o losy polskich emigrantów zarobkowych; zabiegał o duszpasterzy dla robotników polskich w Niemczech i na Węgrzech, prosił Stolicę Apostolską o mianowanie polskich biskupów w Ameryce Północnej, a w 1907 roku wizytował rodaków pracujących w Danii²¹.

Z inicjatywy abp. J. Bilczewskiego zakładane były parafialne oddziały kas oszczędnościowo-pożyczkowych według systemu Raiffeisena oraz sklepy katolickie²². W trosce o polepszenie doli ludzkiej korzystał też i z innych środków, takich jak: kółka rolnicze, spółki mleczarskie i innych podobnych instytucji²³.

¹⁷ Por. J. Machniak, *Abp Józef Bilczewski...*, dz. cyt., s. 55.

¹⁸ Por. J. Wołczański, *Biogram...*, dz. cyt., s. 19.

¹⁹ Por. tamże.

²⁰ Por. A. K. Banach, *Działalność katolicko-społeczna arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, [w:] *Błogosławiony Józef Bilczewski...*, dz. cyt., s. 70, por. W. Urban, *Sługa Boży...*, dz. cyt., s. 96, por. J. Machniak, *Abp Józef Bilczewski...*, dz. cyt., s. 55.

²¹ Por. J. Wołczański, *Biogram...*, dz. cyt., s. 19.

²² Por. A. K. Banach, *Działalność...*, dz. cyt., s. 69.

²³ Por. W. Urban, *Sługa Boży Józef Bilczewski Arcybiskup – Metropolita Lwowski 1860–1923*, Wrocław 1977, s. 96.

Z inicjatywy arcybiskupów J. Bilczewskiego i J. Teodorowicza utworzono lwowską delegację Książęco-Biskupiego Komitetu dla dotkniętych klęską wojny, zorganizowanego w Krakowie przez bp. A. S. Sapiechę²⁴

Jego dzieła, tak różnorakie i szeroko zakrojone, świadczą o olbrzymim społecznym poczuciu odpowiedzialności za stan diecezji i jej wiernych. Zainteresowanie sprawami społecznymi abp. Bilczewskiego było wynikiem działania w duchu Ewangelii i nauczania Kościoła, który od czasów encykliki Leona XIII *Rerum novarum* wychodził naprzeciw problemom robotników i rolników w czasach rodzącego się kapitalizmu²⁵. Arcybiskup Bilczewski jako „entuzjastyczny sługa prawdy i sprawiedliwości, niezadowolony z panujących stosunków” musiał zainteresować się ruchem społecznym w świecie i na polskiej ziemi oraz szukać odpowiednich sposobów ratowania społeczeństwa²⁶.

Metropolita lwowski był głęboko przekonany, że Kościół posiada realny program społeczny:

Jeden jedyny Kościół katolicki – wielki naprawiciel dusz – w całej prawdzie ma program socjalny, program nie fantastyczny, ale najrealniejszy, dla jednostki i dla wszystkich klas społecznych najsprawiedliwszy. Sprawiedliwość, równość i szczerze braterstwo są poza chrześcijaństwem czczymi frazesami. Chrześcijaństwo jest w samej istocie swojej czynem. Trzeba je w codziennym działaniu przeżywać²⁷

Nauczanie Kościoła przekazał duchowieństwu i wiernym w liście pasterskim *W sprawie społecznej*. Jest to jeden z najważniejszych listów pasterskich z 1903 roku, poruszających sprawy społeczne w duchu encykliki Leona XIII *Rerum novarum*. W liście ostro krytykuje zarówno skrajny liberalizm ekonomiczny, jak i socjalizm. Socjalizm – za jego antychrześcijańskie i antyreligijne stanowisko, nieetyczne metody działania, rozniecanie nienawiści i nawoływanie do walki klas. Jego zdaniem punktem wyjścia i podstawą do naprawy wszelkiej niesprawiedliwości, rozwiązywania nabrzmiałych problemów jest oparcie życia społecznego na Ewangelii i chrześcijańskiej nauce społecznej. Arcypasterz sięgając do

²⁴ Por. A. K. Banach, *Działalność...*, dz. cyt., s. 69–70.

²⁵ Por. J. Machniak, *Abp Józef Bilczewski...*, dz. cyt., s. 48.

²⁶ Por. W. Urban, *Sługa Boży...*, dz. cyt., s. 95.

²⁷ Por. M. Tarnawski, *Arcybiskup...*, dz. cyt., s. 94.

przyczyn istniejącego rozstroju społecznego, jasno ukazywał chrześcijańskie zasady społeczne. Główną przyczynę zamętu i biedy społecznej abp Bilczewski widział w tym, że „oderwano społeczeństwo od Bożych jego podstaw, a urządzono je na fałszywie pojętych hasłach: nieograniczonej wolności, bezwzględnej równości i kłamliwego braterstwa”²⁸ Podobnie jak dom rodzinny wspiera się na czterech węglach, tak samo prawdziwy dom społeczeństwa – jeśli ma być trwały – powinien się wspierać na czterech Ewangeliach. W nich zawarte są ciągle aktualne zasady, do których trzeba nieustannie powracać, by prawda, prawo i sprawiedliwość na nowo znalazły należne miejsce w stosunkach prywatnych, publicznych i społecznych²⁹ Wskazując na fundament życia społecznego, przypominał dwie zasadnicze cnoty: sprawiedliwość i miłosierdzie.

Był on pierwszym hierarchą polskiego Kościoła, który określił podstawowe zasady życia społecznego. Popierał demokrację chrześcijańską, czyli pracę społeczną, miłość gotową na trudy i ofiary dla współbraci. W liście zaapelował do duchowieństwa, aby „byli w ciągłej styczności ze społeczeństwem, poznawali jego iluzje i choroby, potrzeby i błędy i z całą miłością ewangelicznego Samarytanina leczyli je szczepieniem cnót chrześcijańskich”

Arcybiskup Bilczewski uważał, że sama sprawiedliwość jest cnotą zimną, i nawet najsumienniejsze jej przestrzeganie nie zapewni koniecznej równowagi i pokoju społecznego, ani nie uchroni pewnej części społeczeństwa przed nędzą. Dopelnieniem społecznej cnoty sprawiedliwości jest chrześcijańskie miłosierdzie. Chrześcijańska miłość umie i chce dostrzec ludzką nędzę, dlatego staje się skutecznym lekarstwem. Wyrazem chrześcijańskiego miłosierdzia jest jałmużna. Do stałego duchowego wzrostu chrześcijanina jest potrzebna cnota ofiarności³⁰ Cnocie ofiarności metropolita lwowski poświęcił osobny list pasterski.

Ten drugi list pasterski, w którym porusza sprawy społeczne, nosi tytuł *O potrzebie ofiarności* i jest jakby uzupełnieniem pierwszego. Napisany został w 1906 roku i skierowany do duchowieństwa i wiernych.

²⁸ J. Bilczewski, *W sprawie społecznej*, [w:] tenże, *Listy pasterskie...*, dz. cyt., s. 108.

²⁹ Por. F. Ślusarczyk, *Ideal chrześcijanina i sposób jego realizacji w kaznodziejskim przekazie Abpa Józefa Bilczewskiego (1860–1923)*, Kraków 1997, s. 101.

³⁰ Por. tamże, s. 107

W tym liście zauważał, że społeczeństwo jest chore egoizmem i moralną obojętnością. Pisał, że najgroźniejszym zarazkiem dla społeczeństwa jest samolubstwo, egoizm, w którym „prawie każdy rad by jak najwięcej używać, a jak najmniej się namozolić”³¹. Ogarnął on cały organizm społeczeństwa, z jego myśleniem, wolą i sercem. Przewyciężenie egoizmu jest możliwe tylko poprzez akty dobrowolnej miłości, która potrafi stopić lód samolubstwa w ludzkim sercu³². Takim prawdziwie skutecznym lekarstwem na zatwardziałość ludzkiego serca i sumienia może być jedynie duch ofiary i poświęcenia na wzór Syna Bożego. Jego ofiarna służba jest wezwaniem do ofiarności dla całego świata, a szczególnie dla każdego chrześcijanina³³. W Ewangelii można znaleźć wzór najofiarniejszej miłości Boga i bliźniego. Tylko na ewangelicznych zasadach można zbudować najbardziej postępowy program ekonomiczny, polityczny i socjalny. Zaznaczał w swoim liście pasterskim, że w oparciu o naukę Chrystusa „trzeba tylko czynami zasady Ewangelii przepisać w życie jednostek, rodzin, narodów i ludzkości”³⁴.

Do grona chrześcijan, którzy mają przejąć się duchem Chrystusowym, uzdrowić swoje myślenie i działanie, niosąc ofiarną miłość dla dobra bliźnich i społeczeństwa, zaliczał abp Bilczewski na pierwszym miejscu kapłanów. Ofiarność kapłańska ujawnia się w wiernej posłudze na ambonie, w konfesjonale, sumiennym prowadzeniu katechizacji, trosce o sieroty i chorych, a także w zakładaniu czytelni, kas reifeisenowskich i robotniczych stowarzyszeń³⁵.

Arcybiskup wzywał w liście pasterskim do ofiarności także osoby świeckie. Przypominał, że obowiązkiem bogatszej warstwy społeczeństwa jest nie tylko zachowanie sprawiedliwości względem swych podwładnych, ale również ofiarność wobec spraw publicznych.

Arcybiskup Bilczewski podejmował pytania społeczne przez cały czas swego urzędowania. Ciągłe wracał do nich w swoich licznych listach, odezwach i przemówieniach.

³¹ Por. J. Bilczewski, *O potrzebie ofiarności*, [w:] tenże, *Listy pasterskie...*, dz. cyt., s. 236.

³² F. Ślusarczyk, *Ideał chrześcijanina...*, dz. cyt., s. 108.

³³ Tamże.

³⁴ Por. J. Bilczewski, *O potrzebie...*, dz. cyt., s. 237.

³⁵ Por. tamże.

Józef Błczewski's Letters and Social Work Summary

A hundred years ago, in a very difficult period of its history Archbishop Józef Błczewski courageously undertook the challenge of leading the Lviv Archdiocese. He was assuming care over one of the biggest archdioceses, divided as a result of partitions, with the faithful of many nationalities and three Catholic rites. He set a clear pastoral program of a "complete dedication in the cause of the Holy Church". He followed the example of Christ throughout his life. As a motto of his life he took Christ's words: "For even the Son of Man did not come to be served; he came to serve and to give his life to redeem many people." (Mk 10, 45).